

ZDZISŁAW WŁODARCZYK ^{a, @}

 0000-0002-2928-898X

^a Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, ul. Reformacka 3, 98-300 Wieluń, PL

[@] WTN-Wielun@WP.PL

Michał W i d e r a, *Kościół katolicki w powiecie wieluńskim (1918–1939)*, Opole : Wydawnictwo Wydziału Teologicznego UO 2021, 954 s.

Dziesięciolecia po roku 1989 to okres wzmożonego zainteresowania przeszłością regionalną, obszarami bliskimi każdemu z nas, z którymi związani jesteśmy niewidoczną siecią powiązań emocjonalnych. Stąd też obserwujemy nie tylko wzrost zainteresowania, liczne badania oraz ich efekt: wydawnictwa poświęcone strukturom lokalnym. Wszystko to dotyczy również przeszłości Kościoła na terenie poszczególnych powiatów, archidiakonatów, dekanatów czy wreszcie parafii lub gmin¹.

Dzieje ziemi wieluńskiej obfitują w przykłady aktywności jej mieszkańców w różnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego, uczestnictwa w zrywach niepodległościowych czy wreszcie liczne dowody szczerego przywiązania do Kościoła. W wieku XIX Kościół był czynnikiem integrującym Polaków rozdzielonych zaborczymi kordonami. W tym to czasie parafie stały się miejscem wymiany informacji, poczty i działalności konspiracyjnej. Duchowni wiele pracy poświęcali odnowie moralnej narodu w oparciu o najchlubniejsze wzorce religijne i patriotyczne.

Wiek XIX („długi”) skończył się z chwilą wybuchu wojny światowej. Narastające przez kilka dziesięcioleci napięcia i wreszcie konflikt zbrojny między mocarstwami zaborczymi – tak wymarzony przez Adama Mickiewicza, jednocześnie zaś przekleństwo dla bezpośrednio dotkniętych skutkami działań wojennych – stał się faktem. Naprzeciw sobie stanęli Polacy – poddani trzech cesarzy, wtłoczeni w militarną maszynę swych monarchii. Wielu z nich, w zmieniających się konstelacjach polityczno-militarnych, upatrywało dogodnego momentu do

¹ Za przykład mogą służyć monografie poszczególnych gmin powiatu wieluńskiego, w których zawarto informacje o przeszłości Kościoła w skali mikro – parafia, m.in. J. Związek, *Przeszłość kościelna parafii rzymskokatolickich na terenie gminy Osjaków*, w: *Monografia Gminy Osjaków*, red. J. Książek, Wieluń 2013, s. 105–142; S. Zabraniał, *Dzieje kościelne gminy Wierzchlas*, w: *Monografia Gminy Wierzchlas*, red. Z. Włodarczyk, Wierzchlas 2014, s. 465–495.

wystąpienia przeciwko zaborcom. To właśnie z ich zbrojnego wysiłku narodziło się w 1918 r., po latach niewoli, niepodległe państwo polskie.

W 2021 roku ukazała się na półkach księgarskich praca ks. dr. Michała Widery poświęcona przeszłości Kościoła katolickiego w powiecie wieluńskim w okresie międzywojennym pt. *Kościół katolicki w powiecie wieluńskim (1918–1939)*. Napawa otuchą fakt, że pomimo znacznych trudności, zarówno warsztatowych, jak i źródłowych, coraz większe grono historyków podejmuje tę trudną, ale jakże ważną problematykę². Dzięki ich staraniom oblicze duchowe regionu wieluńskiego ukazuje się w całej skomplikowanej złożoności, niepozbawione głębszej refleksji nad momentami trudnymi, budzącymi kontrowersje. Dlatego też z dużą uwagą należy przyjąć nową pozycję, albowiem bez wątpienia wypełnia lukę w dotychczasowej wiedzy o trudnych początkach Kościoła „wieluńskiego” w jakże złożonych realiach odrodzonego państwa.

Całość poprzedza *Przedmowa* autorstwa ks. Piotra Góreckiego (prof. UO) – promotora pracy doktorskiej ks. Widery, która stała się podstawą omawianego wydawnictwa. Obok wątków osobistych, fragmentów biografii młodego adepta nauk teologicznych, uwagę przykuwają cytowane słowa ks. bp. Teodora Kubiny, który określił ziemię wieluńską jako „Galileę swojej diecezji”. I zdaje się, że zostały one użyte nie bez kozery: wszak wielokrotnie pojawiały się one w wypowiedziach i tekstach ks. prof. Jana Związka – wcześniejszego mentora ks. Michała, którego niespodziewana śmierć przerwała wieloletnie relacje mistrz – uczeń.

Następujący dalej *Wstęp* nie odbiega od norm, jakie zwykle się uznawać za obowiązujące w dysertacjach doktorskich, a właściwie w każdej monografii naukowej. Następuje w nim rzetelne wyjaśnienie tematu pracy połączone z gruntowną prezentacją dotychczasowej historiografii oraz podaniem i uzasadnieniem przyjętej struktury. Na pochwałę zasługuje jego objętość – relatywnie krótka wypowiedź przynosi wszystkie konieczne wątki, pozwala na właściwą prezentację, bez zbędnej rozwlekłości.

Przejdźmy jednak do meritum. Piszący zadał sobie sporo trudu, by przybliżyć przeszłość omawianego regionu (Rozdział I – *Z dziejów ziemi rudzkiej i ziemi wieluńskiej*). Ks. Widera nie ma trudności z syntetycznym ujęciem tematu, zachowane zostały proporcje w kreacji poszczególnych fragmentów dziejowych, co dobrze rokuje na przyszłość. Zwraca uwagę swobodne poruszanie się po dostępnej literaturze tematu, i to zarówno tej starszej, jak i najnowszej, z końca drugiego dziesięciolecia XXI stulecia. Wspomniana refleksja towarzyszy nieodmiennie podczas całej lektury.

² Na uwagę zasługuje opracowanie ks. K. Kęsika, *Kościół katolicki w powiecie wieluńskim w czasie I wojny światowej*, Opole 2020. Dotychczas nie została opublikowana dysertacja ks. dr. Pawła Kostrzewskiego pt. *Represje wobec Kościoła częstochowskiego w tzw. Kraju Warty w okresie okupacji niemieckiej 1939–1945*, napisana pod kierunkiem prof. Tadeusza Dubickiego.

Właściwym jest fakt, że w rozdziale pierwszym ks. Widera skoncentrował się na czasach poprzedzających odzyskanie przez Polskę niepodległości. Wątki zdecydowanie wcześniejsze: tworzenie się centrów władzy świeckiej i zwierzchnictwa kościelnego w obydwu ośrodkach (Ruda, Wieluń) zostało w prezentacji zredukowane do niezbędnego minimum.

W rozdziale kolejnym (Rozdział II – *Charakterystyka mieszkańców powiatu wieluńskiego i budynki kościelne*) piszącemu udało się połączyć sferę polityczną i administracyjną, kościelną i państwową, jak i miejsce Kościoła w tworzącym się państwie. Choć samo sformułowanie tytułu rozdziału uznać można za nie do końca fortunne. Czy nie należało wspomnianym budynkom poświęcić więcej miejsca, honorując je osobnym rozdziałem z rozbudowanymi treściami dotyczącymi stanu substancji materialnej (nie tylko świątynie), z uwzględnieniem folwarku plebańskiego. Warto pokusić się o zestawienie stanu posiadania Kościoła na badanym terenie w formie tabelarycznej, początku i końca omawianego okresu.

W rozdziale III (*Duchowieństwo i zakony*) piszący zajmuje się poszczególnymi fragmentami struktury kościelnej oraz wspólnotami życia konsekrowanego mającymi swe siedziby na terenie powiatu. Nie należy zapominać, że w roku 1925 nastąpiła zmiana przynależności diecezjalnej. Trwający od 1818 roku związek z diecezją kujawsko-kaliską zakończył się przyłączeniem do nowo powstałej diecezji częstochowskiej. Wszystko to niosło ze sobą liczne zmiany i perturbacje, z którymi musieli się zmierzyć miejscowi duchowni. Zwraca uwagę fakt, że piszący zajął się wszystkimi działającymi tutaj zgromadzeniami: mającymi tutaj swe siedziby od wieków (bernardynki), pracującymi w szpitalu siostrami miłosierdzia św. Wincentego à Paulo zwanymi potocznie szarytkami, przybyłymi ze Śląska franciszkanami czy wreszcie wspólnotami, których związek z terenem powiatu był krótkotrwały, epizodyczny. Z pewnością do takich nie należeli księża Misjonarze Świętej Rodziny, którzy to właśnie kościół i klasztor poagustiański wybrali na swoją pierwszą siedzibę w Polsce.

Przedmiotem zainteresowania ks. Widery w rozdziale IV jest posłannictwo i oddziaływanie miejscowego kleru na wiernych oraz ich efekty rozumiane jako formy aktywności wiernych (*Służba Boża i formy pobożności*). Z rozdziałem tym koresponduje treść następnego, piątego, rozdziału – *Nauczanie religii – działalność oświatowa i wychowawcza*. W swojej zawartości przynoszą one dużą ilość materiału faktograficznego: dokumentują wysoki stopień zaangażowania kleru świeckiego w życie wspólnot, nie tylko od strony duchowej, ale i materialnej. Zwraca uwagę zaangażowanie w obchody rocznic wydarzeń historycznych.

W *Zakończeniu* umieścił ks. Widera dwie istotne pozycje: *Epilog*, w którym skrótowo przedstawił przebieg wojny i okupacji na terenie powiatu wieluńskiego oraz daleko obszerniejszy *Aneks*. Zawiera on biogramy duchownych związanych swą działalnością, w latach 1918–1939, z obszarem powiatu. Obydwa wspomniane fragmenty stanowią w rzeczy samej swoiste wyzwania badawcze: istnieje potrzeba przedstawienia dziejów kościelnych powiatu w trudnym okresie wojny i okupacji

niemieckiej. Liczne prace ks. prof. Związka, drukowane choćby w „Roczniku Wieluńskim”, stanowią cenny wkład w to wyzwanie³. Wydawany od dziesięciu lat *Wieluński słownik biograficzny*, publikuje biogramy duchownych, wszystko jednak w stosownych proporcjach. Warto pokusić się o stworzenie zespołu, którego zadaniem byłoby opracowanie słownika biograficznego duchowieństwa wieluńskiego w ciągu wieków.

Zastosowane przez ks. Wierę przypisy są staranne i jednolite, rosnące (w każdym rozdziale zaczynają się od numeru 1). Autor zgodnie z podjętym zamierzeniem, starając się rzetelnie wypełnić wymogi edytorskie, opracował obszerną bibliografię składającą się z ponad 800 pozycji⁴, w tym również zasobną netografię. Wszystko to dotyczy również obszernego zestawienia wykorzystanych źródeł (archiwa kościelne i państwowe). W solidnym opracowaniu nie mogło zabraknąć indeksów (osób i nazw geograficznych) oraz *Wykazu fotografii*.

Wiele lat temu ks. prof. Związek mówił, że nie znając własnych korzeni, nie sposób sięgać po te głębsze, trzymające na powierzchni całokształt życia, narodowego, kościelnego, owocujące w dziełach kultury, zawierające moc ducha. Zdaniem tego uczonego praca historyków regionalistów polega na ciągłym dokładaniu cegiełek do gmachu naszej rzeczywistości historycznej oraz dotyczącej dnia dzisiejszego. Tego typu prace nie trafiają na pierwsze strony historiografii, stanowią jednak o tym, że opisywane miejsca, osoby i wydarzenia funkcjonują w społecznym obiegu. Wszystko to dotyczy i monografii ks. dr. Wierę. Należy ona bowiem do znaczących prac z zakresu historii Kościoła „wieluńskiego” udostępnionych czytelnikom w ostatnich latach. Stanowi wynik bardzo sumiennej pracy, prowadzonej przy zastosowaniu nowoczesnych metod. Książka zdecydowanie poszerza nasze poznanie, co dotyczy zagadnień istotnych z punktu widzenia ziemi wieluńskiej. Jest jednocześnie przykładem ugruntowanej wiedzy, zdobytych umiejętności i uzyskanych kompetencji warsztatowych. Została napisana na wysokim poziomie wiedzy i praktyki – jest efektem wytrwałej, solidnej, rzecz by można benedyktyńskiej pracy. Zwraca uwagę dogłębną analizą źródeł i literatury, przy użyciu klarownego języka. Dzieło czyta się z zainteresowaniem i uznaniem. Wartość naukowa i merytoryczna pracy wyraźnie wskazuje na fakt, że autor posiada olbrzymią wiedzę na temat Kościoła „wieluńskiego” w dwudziestolecu międzywojennym: wiedzę, którą warto „wykorzystać” w dalszych badaniach.

³ J. Związek, *Aresztowania i męczeństwo kapłanów ziemi wieluńskiej w okresie okupacji hitlerowskiej*, „Rocznik Wieluński” (RW), 2(2002), s. 5–36; *Wspomnienia ks. Józefa Pruchnickiego o pracy duszpasterskiej w powiecie wieluńskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW, 6(2006), s. 113–145; *Wspomnienia ks. Józefa Kubicy o pracy duszpasterskiej w powiecie wieluńskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, RW, 7(2007), s. 127–151; *Wspomnienie ks. Aleksandra Romana Konopki z obozu koncentracyjnego w Dachau* (cz. 1), RW, 9(2009), s. 163–190; cz. 2, RW, 10(2010), s. 97–114.

⁴ Uwadze autora umknęła praca S. Zabraniaka, *Kościelne dzieje gminy Czarnożyły*, w: *Monografia Gminy Czarnożyły*, red. Z. Włodarczyk, Czarnożyły 2009, s. 35–66.